

Nádvágás a bihari Nagy-Sárréten

Régi feljegyzésekből tudjuk és idős emberek is emlékeznek még rá, hogy a vízszabályozások előtt, a Berettyó 1866-ban történt elvezetéséig, a Sárrét főterméke nem a búza volt, mint most, hanem a gyékény és a nád. Az ártéri szigetek kevés művelhető földje éppen csak hogy megteremtette a falu esztendeig való kenyerét, egyébüttlől árvizektől megfutott legelőket foglalták el a határt, nagyobb részben pedig mocsarak, rétségek, melyek mindenféle vízinövénynek voltak otthonai.

Ez állapot miatt nem volt semmi panasz. Gyékénynek, nádnak sok hasznát vették a sárrétiel. A szegénység gyékényt szőtt, kosarat kötött, s készítményeit a távolabbi vidék vásárjaira vivén eladni, egész esztendőben ezekből pénzelt legjobban. De a nád talán még fontosabb volt. Ebből csinálták itt a ház falát, tetejét, a kemencét, a kéményt, az udvar kerítését. Fűteni sem fűtöttek egyébbel. Papnak, tanítónak, nótáriusnak fizetésébe járt a tűzrevaló nád. Nádból készítették a vászonszövőszék bordáját, a csigacsínálót; a juhásznak a sajtrácsot; a pásztorok a kunyhót, a karámot, a hodályt; a halász-pákász emberek a vést, a tutajt, stb. A nádbuzogány pelyhével töltötték meg a szolgálégény feje alá adott párnát, meg a kvártélyos katonákét. Sőt hidat is készítettek nádból, az ú. n. bűrűt. Biharnagybajomban a Kisbajom nevű falurész között folydogáló Gyalogéren még az 1800-as évek elején is ilyenén járt át a gyalogos és a szekér. A felesleget pedig jól lehetett értékesíteni más vidéken. Az öregek állítása szerint több jövedelmet adott holdanként, mint a búza.

Nád és nád között azonban különbség volt. Szép és jó itt sem mindenütt termett. Mélyebb vízben nem nőtt, a térdig vagy szárközépig érő állandó vizet szerette. A folyami nád, vagyis amelyik az alacsonyvízű, csendes erek medrében nőtt, puha volt, akármit készítettek belőle, hamar elnyűtt. Inkább kedvelték az acélosabb s éppen ezért sokáig tartó réti nádat. Legtöbbséget ért mégis a verestövű nád. Azért adták neki e nevet, mert kb. a derekáig vereses színű volt. A vastagabbjából falat, berenát, karámot húztak – megfogta a felbőszült bikát is –, a szép vékony szálúból pedig tetőt kötöttek. A szárazon nevelkedett piszkosszínű, korhadó és girbe-görbe bördős nádat csak tűzre használták, nem sokat ért.

Emlékezetes nádvágó helyek voltak a sápi Darvas és a Derék-rét, Sáp és Dancsháza között a Kállólapos, Dancsházán a Nádas-tó – főképpen pedig a rétszéli községek határain: a Csífi- és az Orosi-pusztán, Rábén a Délőláp körül, Biharnagybajomban a Varga-láp alatt, a Föld-lápnál, az Ürmösér mocsaraiban, ahol negyedfél öles nád termett és a Batonyás-réten. Ez utóbbiról azt írja Birtalan Szilágyi János régi bajomi református pap: *„Bámulatra méltó vastag nádak teremnek itten, úgy, hogy ha távolról néz is az ember a rétre, úgy emelkedik fel a többi nádak felett, mint egy magas laponyag a sík réten. Hossza, vagy magassága a három ölet is kiüti,*

vastagsága egy jó hüvelyknyi.”

A

sárrétudvariak a Ferendektón vághattak szép nádat és a Csarnán, a szerepiek Ösvénytónál és Zódonyban. De meg végig az öreg Berettyó két partján.

A vizes világban annyi nádat hordhatott haza, meg vásárra az idevalósi szegényember, amennyi neki tetszett. A rétség úttalan lápjai, ember nemjárta kolokány fészkei, dágványai között nem lehetett mesgyét vonni. Még a városok határai is bizonytalanok voltak, nemhogy a magánbirtokosoké. A beláthatatlan náderdőket tehát nem őrizte senki. Igazában véve a vizek birodalma volt az, nem az embereké. Később azonban, amikor az indzellérek megrégulázták az áradó folyókat, ezek a boldog idők elmúltak. A pusztuló nádasokat 1871-ben már az uradalmak adták ki a vágóknak, rendszerint felében. 1872-ben a szerepi földön az Ösvénytónál minden öt kévéből kettőt kértek bérbe, s ezenkívül még ki is kellett hordani a nádat a rét szélére. Azután már nem is sokáig termett itt nád. A mocsár teljesen kiszáradván, eke alá került. A vágók a Kis-Sárrétre jártak. Komádi, Csökmő határait, a Kóti-Sárrétjére, meg Irázra, – sárrétiesen: Irádra. Ezen helyeket ugyanis még öntözte a Körös. Most Náduddarról hozott náddal javítgatják az ócska háztetőket, de azt mondják az öregek, hogy: – nem nád már ez!

Ezelőtt, ha már beköszöntöttek a beres hónapok (szept., okt.), a nádvágó ember hajóra ült és bebarangolta a rétet. Körülnézett, hol találna kedvére való nádat. Nem kellett sokáig keresgélnie. Többet is kiszemelvén, azt méregette, melyik hely esik közelebb falujához és honnan lesz könnyebb elhordani a levágott nádat. Mert hiába volt a gyönyörű nádas, ha bodzások, cseretek, érparkok állták útját az embernek. A kiválasztott bokrot valamilyen módon megjelölte, többnyire úgy, hogy a szélén négy-öt helyen egy ölrevaló lábonálló nádat gyékénnyel összekötött. Erről aztán tudhatta az utána odavetődő ember, hogy e bokornak már gazdája akadt. Bokornak nevezték a nádrengetegek azon helyeit, ahol legszebb, legsűrűbb és legtisztább volt a nád. Némely bokor pár holdnyi kiterjedésű is volt. Persze amikor a változott idők úgy hozták, az uradalommal is egyezséget kellett kötni.

A nádat télen, jégen vágták. Míg ez az idő elérkezett, a felfogott bokorhoz többször ki kellett menni, mert a jel nem mindenkitől őrizte meg. Ilyen kimenetel alkalmával mindig igazítottak valamit az odavezető úton is: nádat, giz-gaszt letördelték, kicsapkodták, majd a közbeeső szárazulatokon keresztül úgynevezett siklót locsoltak, mely mikor megfagyott, jó útja lett a nádat hordó szánnak.

Miután rétet szerzett a nádvágó ember, otthon a padlásról, színből előszedegette szerszámain, kijavította, megélezte őket. Legtöbbet forgott kézen az egyszerű nádvágó, melyet használatból kivetett csorba, vagy törött kasza orrából készítettek. A 26-28 cm. hosszú pengét vas nyakló segítségével erősítették a méternyi hosszúságú nyélhez. A nyél másik végére vas,

gyakran bőr gyűrűt szegeztek – úgy okolván meg ezt, hogy: így könnyebben jár a kézben. Másik vágó eszköz a nádtoló. Átlag 62 cm. hosszú, 4-5 cm. széles és a fokánál 6-7 mm. vastag görbe, acélos vaslemez. Belső széle az él, melyet kalapálással és fenőkővel szoktak élesíteni. A külső szél közepére 15 cm. hosszú, 4,5 cm. átmérőjű köpű van formálva; 6.5 cm. hosszú és 2,5 cm. átmérőjű kisebb köpűkké alakították a nádtoló két felgömbített végét is. Ez utóbbi köpűk nyakán mozgatható, de le nem húzható vas hurok van, amely azonban, mint nem nélkülözhetetlen kellék, sokszor hiányzik. A nádtolót maga a vágó szerelte fel. A nagy köpűbe szegezte a 4 méteres vagy többször ennél is hosszabb rudat. A kisebbekbe pedig rugalmas husángokat helyezett, melyeket hátrahajlítva, végeiket a rúdhoz erősítette vékonyabb kötéllel s az így keletkezett ívek közepén keresztbe kötött egy botvastagságú egyenes faágat. Ez volt a káva. Még csak a vashurkokba kellett kötelet fűzni és végét ott kötni a rúdhoz, ahol a kávét. Ezt némelyek kantárnak mondták, öreg emberek állítása szerint a nádtolókat nagyobb kovácsműhelyek gyártották. Mindegyiken láthatunk meglehetősen primitív kiviteli vonal- és pontdíszítést, amelyik valószínűleg a készítő jegye is volt egyben. Ilyeneket hozott forgalomba valamikor Biharnagybajomban öregnagyapám, a nemes és hajdú ivadék Lápossy Mihály 18-20 legénnyel dolgozó kovácsműhelye, melyet vagyona mellett csak azért tartott fenn, mert kedvelte ezt a mesterséget. Egyéb készítményei – mint pl. zárok, lakatok, béklyók, szép házvégdíszek – szintén ismertek voltak az egész Sárréten. Ugyanitt Madar István műhelyét emlegetik még az öregek. Kovácsok csinálták a jégpatkót is, amit madzaggal csizmája talpára kötött a nádvágó, hogy biztosabban járhasson a jég sima tükrén. A fabocskor és fapapucs már inkább házilag készült, de lehetett venni is; öreg Somogyi Imre és Szabó Gergely régi híres bajomi fűrő-faragó ezermesterek a piacon, vásárokon árulták. Keményfából volt faragva és a jégpatkót pótolandó: négy lópatkószeget ütöttek a talpába. Madzaggal kötötték, vagy szíjjal csatolták fel a bocskorra, csizmára. Védelmeszte a lábbelít a nád éles tőrsától s a láb sem húlt fel benne az egész napi jégen való járkálásban.

Meleg ködmönre, báránybőr sipkára is szüksége volt a nádvágónak, meg jó nagy csizmára, amit még szalmával is kibélelhetett a hideg ellen. Régebben bocskort viselt a szegény ember télen is. Ilyenkor szőrös bőr kapcát tekert a lábára. A csizma alá jött a fapapucs, bocskor alá a fabocskor. Ha mind szerszámjával, mind gúnyájával rendben volt, nyugodtan várta a természet télrefordulását. Mihelyst annyira befagyott a víz, hogy a jég hátán járni lehetett, halogatás nélkül munkához látott. Az egymás közelében dolgozók csatlakoztak s az alig derengő téli hajnalon már elindultak a rétre és csak késő este vetette őket haza. Vacsorára főtt étellel várták a réten járókat, napközben csak a pálinkás cserép büttykőst, butéliát húzogatta elő a ködmöne zsebéből s a tarisznyából kenyeret evett.

Száraz télidőn szépen haladt a munka. A rét fölött elsüvöltő fagyos széllel nem törődtek, de még a porhó sem volt akadály, ha azonban nagy pelyhekben lehullott a vastag téli takaró, nem volt tovább mihez kezdeni.

A magános ember nádvágóval (elvétve úgy is mondták: kisvágó) dolgozott. Jobbjába fogva ezt, egy rántó mozdulattal fél öltre való nádat levágott, amit aztán balkarjával fogott fel. Ahol ritkább volt a nád, ott maréknyit vágott el egyszerre. A gazos, cseplesz náddal vegyes bokrot pedig inkább szálalták, nehogy azután kelljen takarítani a kévét. De a Sárrét virágkorában az ilyen bokornak nem is számított. A nádtolóhoz már három, de legalább is két ember kellett. Az egyik szaporán kocogva a jégen e szerszámot tolt a kávába összegyűlő két-három ölnyi nádat szedte ki, társa pedig a kévét kötözte. Arra is ügyeltek, hogy a vágást szél ellenében végezzék, mert másként a vágott nád nem a kávába dőlt, hanem szerteszéjjel szóródott. A tolót egy kévekötő nem győzte meg, estefelé keveset segíteni kellett neki. – Kévekötéshez gyékényt használtak. A kévek nagysága igen különböző volt. Legrendesebbnek mondják az öles kévét, melybe annyi nádat kötöttek, amennyit egy ember két karjával összeölelhetett. Ritkán bár, de kötöttek két öles kévét is. Egyik sem került így eladásra, hanem szétszedték őket többnyire fél ölesre. Voltak egyes vidékek, ahol a nagy kévét nem fizették meg kellőképpen, így pl. a debreceni vásárokon sem. Ezért aztán az odavaló vevőknek 28 nagy kévéből 400-at kötöttek. Néhányan még emlékeznek a régimódi ú. n. lapos kérére, melyet nádba kötöttek. Némileg háromszög alakját azáltal nyerte, hogy kötés közben térdben összeszorított lábszárak közé fogták, de okozta ezt a gyékénynél keményebb nádkötél is. Szánra, szekérre lapjaikkal összeillesztve rakták.

Serény ember egy nap alatt levágott és bekötött 90-100 egyöles kévét. Nádtolóval dolgozók többre értek: 220-250 kéve maradt utánuk. Mire bevégeződött a munka, egyik-egyik vágónak összekerült 2500-3000 kévéje. Ez azonban nem volt mind az övé, az uradalom kivette belőle a bérlet fejébe járó részt: felét, vagy ötből kettőt, s a hazahordásra fogadott fuvarosnak is részt kellett még belőle adni. Ez a dézmálás, részelés a nádlógerben történt, melynek helyét az uradalom a rét valamelyik alkalmas nagyobb szárazulatán jelölte ki. Minden részes vágónak oda kellett vinni a levágott nádat. Földre fektetve egymásra rakták itt a kévét; az ilyen nádcsomót hívták halhéjnak.

A nádat szánon hordták haza; a rét és a kanyargós erek jege volt a jó út. Megtörtént azonban, hogy az idő hirtelen meglágyult, a jég olvadt, szakadozott. Ilyenkor sok vesződséggel járt ez a szállítás. Valami szárazulaton be kellett várni, míg újra fagyott, vagy annyira letisztult a jég, hogy hajón el lehetett vinni a kévét. Az udvaron kúpba rakták a nádat: felállítottak három kévét, egymáshoz kötözték és ezekhez támasztották körül a többi, mintegy 250-300 kévét. Így várták rá a vevőt, vagy pedig majd vásárra vitték. Közepes nagyságú kévéért helyben is adtak egy garast.

Az uradalom gondozta is hasznos hajtó rétjét. Tavasszal az ottmaradt gyékényt, cseplesz nádat, nádcsőrmőt, giz-gaz száraz avart szél alá felgyújtatta, hogy az új gyékény és nád tiszta legyen. Beszéltem még olyan öreg emberrel, aki emlékezett ilyen rétégésre. Napokig égett a rét. Füstölögve, kojtolva lohadt le a tűz némelykor a zsombékosokban, kotús helyeken. A

Nádvágás a bihari Nagy-Sárréten

Írta: Szűcs Sándor

2023. január 21. szombat, 00:00 - Módosítás: 2023. január 23. hétfő, 08:52

fel-feltámadó szél pedig megint magasra csapta fel a lángokat és sebesen seperte előre, több kilométer szélességben s nagy távolságokra szórta a könnyű hamut. Farkasok, rókák, nyulak, apró férgek menekültek a futó tűz elől. Éjjel a harmadik, negyedik határba feltetszett a tűz világa, mintha egész falvak égtek volna.

Ennél is régebben tűz a réten csak véletlenségből támadt. A rétész-nádvágó semmiféle célból a nádist készakarva fel nem gyújtotta. Az ő ténykedése igazi gyűjtő-gazdálkodás volt: nem szántott, nem vetett, csak aratott.

Forrás: Debreceni Szemle X. évfolyam, 2. szám. 56-59.